

ОРГАНИЗАЦИОНО-ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНЕ И ИДЕОЛОШКЕ АКТИВНОСТИ У ТОКУ НОБ-А

Апстракт: Просветне активности у току рата и револуције остваривале су се у два вида, као народно просвећивање и као просвећивање преко школа. Војнополитички органи били су носиоци и организатори и културне делатности. Просветно-културни рад остваривао се у јединицама, одредима преко културно-пропагандних одбора одреда. Строго подређивање просвете и културе основним политичким циљевима битно је утицало на извесно осиромашивање садржаја који су доминирали у културном раду и просветној активности.

Кључне речи: Просвета, култура, идеологија, општенародно школство, одбори, организација, школе, просвећивање.

Просветна активност у току рата и револуције остваривала се у два вида: као општенародно просвећивање и као просвећивање преко школе. Институционални облици остваривања просветних активности и њихов садржај зависили су од тога да ли се радило о општенародном или школском просвећивању. Војнополитички органи револуције носиоци су и организатори и културне делатности. Идеолошко - политички рад је текао преко кратких идеолошких курсева, организованих на ослобођеним

територијама, с тим што добија чврсте облике ослобођењем источних делова земље са Београдом и коначним ослобођењем целе Југославије.

Просветно - културни рад оствариван је у револуционарним јединицама, партизанским одредима, преко културно - пропагандних одбора одреда. Тако су се у културно - просветном одбору Мачванског НОП одреда, августа 1941. године, налазили Мома Михаиловић, Живорад - Жика Поповић, Вера Благојевић, Мила Бајалица, Зоба

Бегенишић, Мирко Штрајтнбергер - Штука и Богдан Јовановић - Раја.²⁷⁸ Главни носиоци културно - просветног рада били су омладинци, студенти и радници, углавном они који су и у предрадном раздобљу радили у културно - просветним институцијама које је организовала КПЈ.

Посавски НОП одред организовао је просветно - културни рад 22. јула 1941. године у форми читања текстова по кружоцима, после чега је наступала дискусија. Забележена је мисао, тим поводом, да је "наша шума као школа".²⁷⁹ Водећа улога у просветно - културном раду припадала је Партији и припадницима СКОЈ-а, како у одредима тако и ван њих. Покрајински комитет СКОЈ-а преносио је директиве окружним комитетима, а ови су их спроводили у војним јединицама и на терену.

ПК СКОЈ-а упутио је, 30. августа 1941. године, директиву ОК СКОЈ-а Јагодине: "Унутар свих партизанских одреда који дејствују на вашем подручју имају се одмах организовати скојевске јединице (активи просветне групе). У чланство тих јединица требају ући, не само досадашњи чланови СКОЈ-а, већ и сви они млади партизани који то желе. Ове јединице биће под непосредном контролом и руководством Партије у дотичном одреду".²⁸⁰

Као што се из овог примера види, ништа се није одвијало стихијски, него организовано и уз

пуно ангажовање Партије. Основни задаци скојевских просветних група, који су временом постајали све сложенији, у области културе и просвете, били су, пре свега, упознавање младих са линијом КПЈ и основним принципима марксизма и лењинизма.

Организацију просвете и културе на тлу Ужичке републике спроводио је ОК КПЈ и Агитпроп ПК КПЈ за Србију. Агитпроп је усмеравао целокупну пропаганду, просветну и културну делатност. Најважнија пропагандна и политичка улога припадала је "Борби", органу КПЈ, чији је 1. број изашао 19. октобра 1941. године. Укупно је за време трајања Ужичке републике изашло 19 бројева, а сваки у тиражу од 10.000 примерака.²⁸¹ Уз "Борбу", излазили су и "Пролетер", орган ОК КПЈ, "Билтен", орган Врховног штаба и већ поменута "Омладинска борба", орган СКОЈ-а, и други листови. Издавањем "Борбе" и "Билтена" руководио је Политбиро ЦК КПЈ, а њен главни уредник био је Едвард Кардељ.²⁸²

У уводном чланку 1. броја "Борбе", под насловом "Зашто излази "Борба", Ј. Б. Тито је формулисао задатке штампе у том периоду:

"...Данас "Борба", као орган КПЈ, треба да буде не само гласило радних маса већ и гласило свих подјармљених народа Југославије, који стењу под окупаторском чизмом омржених фашистичких освајача и под терором презрених народних издајника, као што су Павелић са својом крвавом усташком бандом, као

²⁷⁸ Д. Пармаковић, Мачвански партизански одред, Шабац, 1973, 332.

²⁷⁹ М. Бојић, Посавски партизани, Београд, 1969, 21.

²⁸⁰ АЦК СКЈ, Фонд Србија, II/37.

²⁸¹ В. Глишић, Ужичка република, Београд, 1986, 176; Ј. Марјановић, н. д, 293.

²⁸² Исто.

што су издајнице Недић, Љотић и остали народни изроди. У данашње вријеме, у ослободилачкој борби коју воде наши народи, пред "Борбу" се постављају велики задаци. Народи Југославије, а у првим редовима српски народ, дигли су се на устанак, на оружану борбу за слободу своје окрвављене и напаћене отаџбине. Дигли су се у одбрану свога опстанка, у одбрану словенства које хоће да искорјени освајачки њемачки фашизам. У овој херојској борби коју данас воде наши народи, "Борба" треба да буде она спона која ће повезивати све народне снаге у један јединствени народноослободилачки фронт. "Борба" треба да буде организатор свих народних снага за постигнуће једног великог циља - немилосрдне борбе против окупатора и његовог протјеривања из наше напаћене отаџбине, за постигнуће пуне слободе наших народа у својој ослобођеној отаџбини...

...Задатак наше "Борбе" је да народним масама непрекидно објашњава разне подмукле покушаје окупатора да директно или преко својих плаћеника, помоћу разних петоколонаша на ослобођеној територији, онемогуће народноослободилачку борбу. "Борба" ће немилосрдно раскринкавати све те издајничке елементе и објашњавати народу њихову прљаву улогу у данашњој ослободилачкој борби, коју народ води за свој опстанак и за своју слободу. "Борба" ће немилосрдно раскринкавати разне пљачкашке банде, разне четничке војводе, итд, које по ослобођеној територији пљачкају оне које треба заштитити, и на тај начин ометају борбу на фронтима против

окупатора и њихових савезника, домаћих изрода. "Борба" ће износити сва недјела и злочине тих окупаторских помагача, који вршљају у позадини, како би их народ упознао и на време уништио".²⁸³

Просветно - културни рад није престао ни после повлачења партизанских снага из западне Србије, са центром у Ужицу, у Санџак, крајем 1941. године. У том смислу, Главни штаб НОПО Србије даје 1942. године Упутство војним одредима, утврђујући им тачно задатке у области просвете и културе. Упутство је предвиђало да се политичко - просветним радом баве партијске ћелије, а културно - забавним СКОЈ. У Упутству се истиче:

"Политичко - просветни и васпитни рад у чети има за циљ да дигне опште знање и политичку свест чете и да на тој основи изгради чврсто морално и политичко јединство... При томе партијска ћелија треба да развија више политичко - просветни рад, док културно - забавни рад треба више пребацити на СКОЈ, да они на том пољу развијају своју иницијативу... Осим политичког знања треба подизати знања бораца из осталих наука, подизати њихову писменост и културу".²⁸⁴

Уз ово Упутство о наставно - васпитном и културном раду у партизанским јединицама дати су и програми војне обуке, врло значајни са аспекта оновремених прилика због изграђивања јединствене тактике и свеукупне војне обуке бораца у условима НОР-а и револуције.

²⁸³ "Борба", 19. октобар 1941, бр. 1.

²⁸⁴ АС, ГШ НОПО Србије, 204/1942.

Партизански одреди на југу и истоку Србије настављају са политичко - просветном активношћу у раније познатим облицима: штампање вести, прештампавање Историје СКП (б), савлађивање неписмености, припремање усмених и зидних новина, итд. Прорађиване су и вести радио - станице "Слободна Југославија", читане популарне књиге: "Како се калио челик" од Островског, "Муса Даг" од Верфела, често се рецитовало, организовале приредбе са програмом, певале борбене песме, организовало читање "Врапца", итд. Нарочито је популарисан СССР, Црвена армија и Комсомол. На партијским састанцима истицан је вишеструки значај партијско - просветнога рада. Оснивањем бригада у Србији 1943. године, Прве и Друге јужноморавске (Треће и Четврте српске) и Прве шумадијске бригаде, као и низа партизанских одреда, и стабилизацијом НОП-а у Србији (стварањем слободне територије у јужној Србији), још више је интензиван рад на културно - просветном плану. Том циљу послужило је и партијско саветовање војно - политичких руководиоца партизанских одреда из источне, западне, северне и централне Србије, одржано од 9. до 13. августа 1943. године на Букуљи, у присуству представника ПК КПЈ за Србију и Главног штаба НОПО Србије. Том приликом било је закључено да се у одредима и батаљонима (у свакој чети појединачно) појачају културни (хорске, музичке и позоришне активности, као и рецитал и читање књижевних дела револуционарног карактера) и просветни рад

(изучавање географије, историје, те аналфабетски течајеви). Одлучено је било да се створе посебни одбори за уређивање четних и одредских новина, као и културно - просветни одбори са одговарајућим секцијама, а целокупни културно - просветни рад је текао под контролом политичког комесара.²⁸⁵ Крећући се, бригаде су мобилисале нове борце, шириле идеје НОП-а, одржавале приредбе, организовале аналфабетске течајеве; припремани су бригадни листови итд. На слободној територији централног дела Југославије, Повереништво за просвету НКОЈ-а донело је Упутство о организацији просвете 13. маја 1944. године, којим су се регулисали типови школа и наставни програми, који су занимљиви у двојаком смислу: прво, начелно гледано, били су узор и за остале средине, а друго, предвиђали су специфичан приступ настави из појединих предмета. У Упутству се истиче: "Нова ће се Југославија као федеративна јединица изградити на федеративном начелу које у духу права на самоодређење тим народима признаје право на властиту културу и право на одређивање властитога народног одгоја. Тако народи Југославије већ данас остварују своју народну просвету и у опсегу своје народне власти изграђују и свој властити ресор народне просвете, у чијем ће се опсегу самостално решавати национална просвета, одгојна и културна питања. Задатак пак државног повереништва за просвету,

²⁸⁵ Д. Килибарда, Просветно - културне прилике у Србији за време Другог светског рата (докторска дисертација у рукопису), Београд, 1984, 121.

састоји се данас у томе, да просветним одељењима код појединих извршних одбора или председништва народноослободилачких већа, међусобно повезује њихова различита искуства, и даје им иницијативу и опште смернице за изградњу просветне организације и просветне делатности.

У том смислу шаљемо вам следеће упуте:

1. Просветна организација

Изградњом ослободилачких покрета код појединих народа у организирану народну власт, прерастањем АВНОЈ-а из општепартијског тела у врховно законодавно извршно представништво народа Југославије, стварањем Националног комитета, највишег извршног и наредбодавног органа власти, а наполе проглашењем федеративне Југославије, наши народи улазе у нову фазу изградње државне заједнице и стварања народне просветне организације. У тој фази тежиште просветне делатности јесте у месним и општинским народноослободилачким одборима који представљају основне јединице новог народног државног живота, а тежиште просветне организације јесте у извршним одборима или председништвима земаљским већима која руководе народноослободилачким покретима.

Код извршних одбора, или председништава земаљских већа потребно је основати одељења која одговарају повереништвима код Националног комитета ослобођења Југославије. То значи да ће морати код сваког земаљског већа бити и

одељење за просвету које ће руководити целокупним просветним радом на подручју земаљског већа...

2. Просветна делатност

Наша просветна делатност има 3 различита и одређена облика: а) општеномодно просвећивање; б) школско просвећивање; ц) културна делатност (књижевност, уметност и наука).

Општеномодно просвећивање: Сва три облика просветног рада долазе у обзир увек и свуда. Просветна делатност основних просветних јединица месних и општинских НОО мора обухватити сва три облика просвећивања. Међу њима облик општеномодног просвећивања постао је најважнија грана просветне делатности. Задатак народнопросветног одбора при народноослободилачким одборима јесте да просветним радом обухвати читаву своју територију и настоји да целокупном народу свога краја пружи елементе народне просвете. То ће моћи, пре свега, да изврши алфаветским течајевима који имају задатак да смање проценат неписмених људи у народу. Ови течајеви су до сада извршили у неким крајевима велики утицај. Од посебне важности могу бити вечерњи, политичко - просветни течајеви за одрасле који треба да пруже народу основе стварне и систематске наобразбе. У неким крајевима ови течајеви могу добити облик старог народног универзитета. Уопште се поставља питање популаризације науке и систематског друштвено - политичког одгоја. Народнопросветни одбори дужни су да према потребама

своје територије воде бригу и за стручне течајеве, који оспособљавају појединце у разним гранама делатности. Укратко, народно-просветни одбори морају учинити све што је могуће да се организује опште образовање и створе и такви услови да се свако може образовати.

Школско просвећивање: Што се редовног школског просвећивања тиче, задатак читаве просветне организације јесте да данас свим силама оживљава и установљава основне школе, те организује обавезно похађање истих.

Код оснивања основних школа не треба се придржавати досадашњих школских подручја, него треба оснивати школе по могућности и тамо где их пре није било. Нека нам буде правило: што више основних школа. Ако нема довољан број становника или ако деца не могу похађати школу у удаљеним местима, нека се спроведе систем периодичних основних школа, где наставници одређеним редом обилазе неколико пута недељно сва села свог подручја. Искуство показује да и овакав систем може донети врло лепе резултате. Таква се села много више брину за школске просторије и њихову спрему, а и наставници се тако много тешње повезују са народом...

Са посебном пажњом треба приступити питању наставника, јер свуда оскудевамо за наставнике основних школа, морамо допустити и привремено поучавање од лица која немају обичну спрему или имају тек минималну квалификацију, али која показују јаку вољу и смисао за школски рад. У том погледу морамо регрутовати наставнике из редова способних људи и образовати их на

два начина: прво, преко сталних недељних стручних састанака на којима се прорађују програми за будућу недељу и преко сталних писмених стручних упутстава, а друго, преко систематских наставничких течајева, на којима се проучавају сви предмети који се предају у основним школама, основе методике и школске администрације, развитак народноослободилачког покрета, те организација народне власти и просвете. Поред подизања новог кадра, важно је преваспитање старог кадра које треба да се врши посебним течајевима...

Задатак данашњих основних школа остаје да деци дају основно знање. Али је сасвим разумљиво да ће сваки прави и родољубиви наставник помоћу тог основног знања знати да подигне у деци општепозитивно расположење за ослободилачку борбу. Потребне народне борбе траже да се одушевљење за циљеве народног ослобођења изражава у главним цртама наставног плана и програма у привременим уџбеницима особито у букварима. Предратне уџбенике треба цензурисати, а све оне што је увео окупатор или његови помагачи, укидати, те настојати да се што пре напишу и издаду уџбеници у духу нове државе. У том смислу потребно је остваривати и тешњу сарадњу омладинских организација са школом и радом наставника. Омладински листови морају подупирати настојање школе и служити као помоћни уџбеници.

Тамо где прилике захтевају, поставиће се питање обнављања грађанских школа и гимназија. Потребна одељења при земаљским већима припремиће све да се то, пре

или касније, солидно изврши. Али данас се може питање средњошколског образовања решити друкчије и боље...

Народноослободилачки покрет који је изграђен на најдемократскијим начелима, бори се за поштовање слободе и верског убеђења. Ради тога стоји на становишту да се родитељи сами и индивидуално изјасне да ли желе да њихова деца уче веронауку или не. Народноослободилачки одбори дужни су да оној деци која јаве да желе учити омогући верску обуку и да им ставе, у ту сврху, на расположење школске просторије и друге потрепштине.

Културна делатност: задаћа свих просветних фактора јесте да заједно са школским и општим образовањем пружају народу културна добра у књижевном, културном и уметничком облику, и то тако да буде тежње не само за културним примањем, већ и за културним стварањем. Разним приредбама у домовима културе треба народ упознати са правим уметничким делима: позоришним, музичким комадима, уметничким играма, књижевним рецитацијама и изложбама ликовних уметности.

Посебним течајевима треба одгајати руководиоце домова културе, а општим уметничким течајевима давати основне појмове из књижевности и уметности надареним појединцима...

На крају изражавамо жељу да би се између просветних радника на терену и оних у војсци остварила најтешња сарадња. Просветна делатност свих трију наведених облика нека буде помоћ просветним институцијама у војсци, а војска нека

учествује у свим течајевима, школама и просветним приредбама које организује терен тако да ће се стално сусретати, допуњавати и међусобно усавршавати и борци са пушком, јер свима једнако лебде пред очима циљеви народног ослобођења".²⁸⁶

Сектори у области културно - просветне делатности нису се мењали ни у току 1944. године. Тако су постојали у јединицама НОВЈ политичко - пропагандни сектор, општеобразовни, аналфabetски течајеви, позоришне групе, певачки и рецитаторски хорovi.²⁸⁷ Васпитну улогу и у 1944. години задржао је политички комесар, надлежан да спроводи политички, пропагандни и просветни рад.

Темељи васпитања и образовања у НОВЈ постављени су Наредбом Врховног штаба НОВЈ о организацији пропагандног и културно - просветног рада у НОВЈ, донетој 13. децембра 1944. године. Пропагандно одељење Врховног штаба имало је следеће одсеке: одсек за политичку пропаганду, културно - просветни одсек (са секцијама за историју, географију, економију, друштвене науке, општу војну теорију и језике), одсек за аналфabetске течајеве, одсек за уметничку делатност (хорови, оркестри, позоришне групе, разне изложбе, књижевне приредбе), одсек за штампу, историјски институт за изучавање народноослободилачког рата, филмска и фотографска секција.²⁸⁸ На крају рата се реорганизује ЦК КПЈ и формира

²⁸⁶ АЦК СКЈ, "Фонд НКОЈ-а", бр. 18.

²⁸⁷ АС, Врховни штаб, 73/1944.

²⁸⁸ Исто.

Агитпроп ЦК КПЈ, који је на себе узео најважније послове у вези са агитацијом, пропагандом, просветом, образовањем, културом и уопште свим политичким димензијама духовне делатности, примерене марксистичко - лењинистичком учењу. Директивом ЦК КПЈ о реорганизацији агитације и пропаганде, марта 1945. године, се истиче:

"...Основни задатак, дакле, састоји се у томе да се читав агитациони, пропагандни, културно - просветни рад организује и уједини под руководством партијских комитета. Зато је неопходно потребно да се створе апарати и изврши правилна расподела људи, јер без тих апарата немогућно је успешно и правилно водити посао. Разуме се, ти апарати се не стварају преконоћ, него се и они и њихов посао развијају у току рада. Али треба одмах, још сада, уочити важност стварања основног апарата без којег је немогуће даље с успехом обављати посао.

Према томе:

Прво, треба одмах уз све партијске комитете, централне, покрајинске, обласне, окружне, месне, среске, реонске и у већим градовима (Београд, Скопље, Загреб, Суботица, Сарајево, Нови Сад, Љубљана, Сплит, а по потреби и другим) створити агитационо - пропагандне комисије. У ћелијама и бироима треба одредити друга одговорног за тај сектор.

Друго, у агитационо - пропагандним комисијама треба извршити правилну расподелу рада по секторима. Сектори су ови: сектор за штампу и агитацију, теоретско - предавачки сектор, културни сектор, организационо - технички сектор,

педагошки сектор. На челу сваког од ових сектора, налази се руководилац сектора, читавом комисијом руководи један члан партијског руководства (бироа), који сам не руководи ни једним одређеним сектором. Њему су подређени сви сектори, сваки посебно и сви скупа. Он ће повремено сазивати руководиоце сектора на састанке и саветовања (у редовним приликама отприлике једанпут недељно, а у изузетним случајевима према нахођењу)...

Четврто, при свим партијским форумима уз које постоје агитпроп комисије, треба увести активне агитатора и активне предавача..."²⁸⁹

Партијски систем школовања преносио се са терена курсева на редовне партијске школе: Вишу партијску школу "Ђуро Ђаковић" и ниже партијске школе. Школовање у овим школама заснивано је на програмима које је формулисао Агитпроп ЦК КПЈ. У одлуци ЦК КПЈ о оснивању партијских школа, јула 1945. године, се наглашава: "Виша партијска школа "Ђуро Ђаковић" при ЦК КПЈ реорганизоваће се на следећој основи: 1. - Задатак је школе да васпитава виши и средњи партијски кадар. Према томе, школу ће похађати партијски радници из националних централних комитета, чланови обласних и окружних комитета, секретари среских комитета, чланови политичких одељења армија, чланови политичких отсјека дивизија, чланови политичких отсјека бригада и чланови Партије из државног апарата и производње, који по свом идеолошко - политичком

²⁸⁹ АЦК СКЈ, "Фонд ЦК КПЈ".

нивоу и дужностима имају квалификације виших или средњих партијских руководиоца. 2. - Програм наставе сачињавају предмети: Кратки курс историје СКП (б), Дијалектички и историјски материјализам, Политичка економија, Учење о држави, Народноослободилачка борба народа Југославије и изградња нове државе, Устројство партије, Руски језик, Правопис..."²⁹⁰

Према овој истој одлуци Ниже партијске школе организоваће се при националним централним комитетима и при покрајинским и обласним комитетима. Задатак им је да васпитавају средњи и нижи партијски кадар, а похађали су их чланови окружних и среских комитета, секретари партијских ћелија, чланови политичких одсека бригада, комесари батаљона и чета. Ове школе су похађали и чланови Партије из државног апарата и производње, који су по свом идеолошко - политичком нивоу и дужностима које су тада обављали имали квалификације средњих или нижих партијских руководиоца. У наставном програму били су заступљени предмети: Кратки курс СКП (б), Народноослободилачка борба народа Југославије и изградња нове државе, Устројство партије итд.²⁹¹

Народноослободилачка борба као револуционарни рат није могла рачунати на успех, без обзира на слободарску компоненту српског народа, наслеђену дуготрајним ослободилачким ратовима у ближој прошлости, без развијања свести се-

љака и радника, грађана уопште, омладине и жена, подизања њиховог културног нивоа и знања. Стога је КПЈ као организатор ове борбе, практично њен предводник, без обзира на стратегију која је искључивала њено видљиво исказивање у том својству, од првог дана своје обнове, још у народнофронтовској фази, када јој је пошло за руком да разбије изолацију и контакт са ширим народним слојевима, задржавајући своју конспиративност, политичко освајање простора у грађанском друштву везивала за просветни и културни продор међу најшире слојеве становништва. Своје политичке циљеве и идеолошка придобијања у циљу проширивања своје платформе, она је повезивала са успелим приредбама, ширењем књиге, навикавањем људи да читају штампу, савлађују неписменост и шире духовне видокруге. Политичка борба једноставно није била могућа без духовне еманципације. Таква оријентација је била још карактеристичнија у периоду рата и револуције, када се наша у улози водеће снаге покрета и на брисаном простору, снаге која даје иницијативу, буди отпор, организује борбу, претвара је у аутентичног националног представника народа у борби против фашизма. Ова њена нераздвојна функција, народноослободилачке, националне и социјалне еманципаторске мисије, није била остварљива без одговарајућег сазнања о значају ове функције. У самој организационој структури Партије, односно народноослободилачког покрета, чије језгро представља, како у војним јединицама тако и у масовним антифашистичким орга-

²⁹⁰ Исто.

²⁹¹ Исто.

низацијама, установљени су сектори рада који су обезбеђивали инспирисање и вођење просветних и културних делатности, као и идеолошког образовања. Сами циљеви народноослободилачке борбе нису се могли представити док сами борци и потенцијални учесници народноослободилачког покрета не схвате његове ослободилачке циљеве. Тим пре, што је маса сељаштва и грађана била изложена утицајима најразорније идеологије многобројних непријатеља. Фашистичка пропаганда, располажући искуством, техником, специјализираним кадровима, међу којима су преовлађивали предатни борци против комунизма и најистакнутији политичари и идеолози профашистичке оријентације из редова колаборације, засипала је својим убитачним отровом све слојеве друштва, будући усмерена на комунистичка језгра као најопаснија за "нови поредак". Разорни утицај је спроводила и пропаганда Михаиловића, обезбеђујући савезничку подршку, а на другој страни позивајући на војничку заклетву, верност краљу и Отаџбини, легитимитет тзв. Југословенске војске у отаџбини. Четничкој пропаганди на руку је ишла и усташка политика физичког уништења српског живља, јер је будила реваншистичке страсти код дела српског народа који је био принуђен да пасивно посматра како се уништава део народа у име национално чисте "хрватске државе".

У датим политичко - војним констелацијама, просветна и културна политика се морала усредсређивати на основне активности, једноставне и једностране садржаје, како би могла да контрира пропаганди других,

далеко надмоћнијих снага са становништа умножавања материјала, његовог ширења и тоталног разастирања своје пропаганде. Она није могла бити ни друкчија с обзиром на поменути ниво образовања и културне заосталости већине становништва, нарочито сеоског, у забаченим брдским крајевима. Комунистичка пропаганда је отуда, водећи рачуна о снази многоструких непријатеља, којима се у време митологије Михаиловића на Западу придруживала и савезничка радио пропаганда, усредсређена на најбитније циљеве ослободилачке борбе, бирајући и најједноставнија средства изражавања. Довољно је само анализирати прве писане речи које су се училе на импровизованим алфаветским течајевима па видети да се оне односе на свакодневне ратне појаве ("пушка", "топ", "Партија" итд.). Поменута културно - просветна активност посебно је била окренута младом свету, омладини и женама. Народнаослободилачка борба је ангажовала, пре свега, младе снаге које су тражиле излаз из ратног мрака и са срцем прихватале "нови свијет" који су нудили комунисти, као руководећа снага народноослободилачког покрета, жељни нових видика; они су, подстакнути новим сазнањима, уносили себи својствен динамизам у народноослободилачки покрет, невиђени оптимизам и уверење да нема препрека које се не могу савладати. На другој страни, без обзира на укрењени конзервативизам и фактичку владавину "gens paterna", народноослободилачки покрет је отварао хоризонте и женама које су традиционално биле заробљенице куће, родитеља и породице,

отварајући им перспективу равноправног учешћа у јавном животу. Равноправност бораца, жена и мушкараца у јединицама НОПОЈ, односно НОВЈ, независно од година, било је практично осведочење о реалности пропагираних идеја.

Строгим подређивањем просвете и културе основним политичким циљевима битно је утицано на извесно осиромашивање садржаја који су доминирали у културном раду и просветној активности, гледано са становишта савремених знања и искустава, али, игнорисањем, при томе, степена знања корисника културе и просвете на партизанском селу. Категорије корисника, број манифестација културе, облици просвећивања, необично јасно откривају утилитарност свих тих видова просвете и културе, оријентацију на борбу и освајање власти у условима Другог светског рата као основни циљ, претпоставку која треба да омогући стварање услова за дубље продоре културе и просвете у народ. Све то се остављало - виши ниво културне еманципације - новом, будућем времену које тек долази. Поменута политичка утилитарност је одређивала и доста крут, искључив, па и секташки став према било којем облику културе или садржајној манифестацији културног живота која не би била у складу са императивом народноослободилачке борбе. Према овој борби и њеним резултатима ("тековинама") процењивало се свачије понашање и делатност. Све оно што се овој пројекцији супротстављало означавано је за "непријатељско" или, у најблажу руку, "неутрално" и непримерено условима у којима српски народ води

борбу за своје национално и социјално ослобођење.